

СПРАВДІ унікальне видання, яке — без перебільшення — прислужиться наступним поколінням науковців, побиачило світ напередодні чергової сумнозвісної річниці чорнобильської катастрофи. Це — збірник діалектних текстів „Говірки Чорнобильської зони“ (видавництво „Довіра“), поданих у фонетичному записі.

Здається, зайве доводити кончу потребу в такому дослідженні. Адже тих 2044 кв. км. (за станом на 1986 р.), що звемо Чорнобильською зоною, —

МОВНИЙ ОБРАЗ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ

ЗАФІКСУВАЛИ УКРАЇНСЬКІ НАУКОВЦІ

це наш бід і вина, яку не спокуювати ні мільярдами витратами на дезактивацію, ні масовим переселенням. Доляє на екологічно безпечну територію. Бо чим виміряти психічні стреси, зруйноване родове коріння, яке полягає не тільки у втраті постійного прадіядського місця осідку, усталених традицій і звичаїв, а навіть у втраті (так-так, утраті) мовної культури. Адже більшість сіл як людська і мовно-культурна єдність назавжди зруйнована — лише окремі з них зберегли свою цілість як мікросоцiуми. Переселенці, інтегровані силою обставин в уже існуючі поселення, ясна річ, не могли зберігати своєї унікальності, оскільки зазнавати впливів, зокрема й мовно-культурних, мешканців тих сіл, куди були евакуйовані. Внаслідок різнодіалектної та різнокультурної взаємодії спостерігається інтенсивна втрата багатьох самобутніх рис, розмивання та нівелювання унікальних мовних та культурних особливостей цих постчорнобильських мікросоцiумів. А тим часом, як зазначається у передмові до видання, виникнення чорнобильської пугесті виявилось особливо відчутним для славистики, оскільки Полісся, зокрема його центральна частина (яку ми знаємо з історії як територію слов'янського племені дерев'яни), по праву вважається однією з найархаїчніших зон слов'янського світу. А якщо йти за „Загальнослов'янським лінгвістичним атласом“, виданим у Белграді, то з усього слов'янського мовного обшару лише окремі сербські, хорватські, дужицькі та польські території зберігають найдавніший мовний стан. Тобто, маємо об'єктивні підтвердження Міжнародною комісією славистів того факту, що ця польська зона зберегла унікальний для всього слов'янства тип говірок. Власне, це й доводив у своїх дослідженнях у 20-х роках польський вчений Казимір Мошинський, його думку потверджував, організуючи з 1962 року постійні експедиції на Полісся, академік Російської та 8-и зарубіжних академії наук Микита Ілля Толстой.

Тож відповідно до Державної програми збереження етнокультурної спадщини Українського Полісся, що потерпіло від чорнобильської катастрофи, науковці Інституту української мови НАНУ і здійснені протягом 1994—1996 років діалектологічні та етнолінгвістичні експедиційні обстеження говірок переселеної зони — магнітофонні записи і дягли в основу цього збірника.

— Ми зафіксували мовлення тієї Чорнобильської території, яке найближчим часом не буде дорівнювати саме собі, оскільки перебуває нині в

стані трансформації, — розповідає завідуючий відділом діалектології, керівник наукового проекту доктор філологічних наук Павло Юхимович Гриценко. — Оскільки динаміка людності у місцях переселення досі залишається відчутною, а носії окремих говірок розселені по багатьох селах, лише після записів у різних місцях переселення чорнобильців владється відтворити, реконструювати говірку як систему тієї чи тієї місцевості. Створений нами фонотонд — зібрання магнітофонних записів мовлення поліщуків, відсєдених із Чорнобильської зони, — поклав початок багатоаспектному лінгвістичному вивченню мови цього ареалу.

Окрім безперечногo наукового значення для славистів, зокрема мовознавців, етнологів, істориків, ця книжка є унікальною і в тому плані, що дає нам панораму чорнобильської трагедії не очима академіків, режисерів, журналістів, як то було досі, а очима простих людей — причому, не тільки на рівні інформативному, а й соціопсихологічному. На цих двох зрізах відбувається сприйняття людьми такої екстраординарної події, якою була катастрофа на ЧАЕС, — від наївності до глибокого драматизму. Попри різну міру пережиття потерпілими, ці транскрибовані монологи засвідчують трагедію, що полягає в порушенні усталеної структури буття і яка посилюється ще й тією обставиною, що людям тут ніколи не говорили всієї правди. Тобто, це ще й своєрідний документ гуманізації та легімації нашого суспільства.

Гортаючи цю незвичайну книжку, мовби чуєш живі голоси людей, для яких життя розділилося на „там“ і „тут“, „до“ і „після“ Чорнобіля. Не можна не спостерігати й того, що ці розповіді дуже місткі, образні, часто опозитивовані.

Причому науковці звернули увагу на те, що записані ними монологи мають, як правило, досить усталену структуру, композиційну побудову: неодмінним є тут зачин, завершення, що робить оповідь довершеною, сказати б, круглою, наче яєчко. Відкриття полягало ще й у тому, що така оновіана манера властива не тільки жінкам, а й чоловікам, які також послуговуються у своєму мовленні ввідними конструкціями.

Отже, значення умішених у виданні текстів (а ввійшло до нього лише 8—10 відсотків із заюкументованогo) виходить далеко за межі джерела лише мовної інформації. Якщо ж узагальнити все, що закодовано у цих простих житєйських оповідях, виразно індивідуалізованих і водночас типових для цієї зони Полісся, то можемо говорити про те, що методом „магнітофонної автентичності“ створено поліфонічний образ місцевості, яка означена драматичним словом „зона“. Адже ми знайдемо тут безцінні свідчення про села як переселені, так і захоронені (отже, це ще й своєрідний реквієм), про саму катастрофу, ліс і природу, землю й господарювання, домашнє господарство, різні ремесла, родинні стосунки, звичаї і обряди, народну медицину, життєві пригоди, мораль, церкву, демонологію тощо.

Перед публікацією того чи того тексту міститься вичерпна довідка про самі села та міграцію його мешканців (годилося б назвати тут ці села: Денисовичі, Луб'янка, Варовичі, Мартиновичі Поліського району та Рудькі, Річичі, Товстий Ліс, Буряківка, Чистоголівка, Буда, Стечанка Чорнобильського району Київської області); цим матеріалам передують передмова (українською та англійською мовами), вступна стаття П.Гриценка „Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок“ та карти „Чорнобильська зона відчуження“ і „Мережа обстеження чорнобильських говірок“; завершує видання „Словник рідковживаних слів“ та „Покажик основних тем оповідей“.

Залишається лише додати, що дослідження здійснене відповідно до завдань Державної програми ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи і фінансоване Міністерством України.

Людмила ТАРНАШИНСЬКА.